

PRIOLOG PODJELI KAJKAVSKOGA NARJEČJA

(s kartom kajkavskoga narječja)

Ni danas nemamo za pojedina kajkavska područja nekih osnovnih podataka, pa još uvijek ne možemo izraditi ni prvu potpunu klasifikaciju kajkavštine. Nije nam tako ništa poznato o kajkavskim govorima ispod Kupe s obje strane donjega toka Gline, od grada Gline do utoka istoimene rijeke u Kupu. Po Ivšiću¹ to je područje njegova naglasnog tipa III₃. Nepoznati su nam kajkavski govori oko Ivanić-Grada, Čazme i dalje na jug i istok, dakle istočna polovica Ivšićevih turopoljsko-posavskih govora. Akcenatski to područje pripada njegovim tipovima III₂ i III₃. Nepoznato je bilo i sjeveroistočno kajkavsko područje, odnosno istok Ivšićeve IV. grupe, Bilo-gora i Podravina, osim nekoliko mjesta oko Virovitice, koje je u pregledu istražio Stjepan Sekereš.² Po planu Zavoda za jezik, prije Instituta za jezik Jugoslavenske akademije, posljednjih nekoliko godina istraživao sam te govore i prvi se rezultati objavljuju u ovome referatu.

Objavljeni i do sada neobjavljeni podaci³ omogućuju da se u klasifikaciji kajkavskih govora pođe nešto dalje nego što je to učinjeno u dosadašnjim pregledima kajkavskog narječja. To vrijedi u prvome redu za kajkavske govore koji imaju specifične kajkavske značajke, tj. u kojima je stražnji nazalni vokal izjednačen s vokalnim lateralom ($l = \varrho$) i jat s poluglasima ($\check{e} = \check{o} = \check{v}$).

Pri rangiranju dijalektnih jedinica u kajkavštini polazimo od Brozovićeva prijedloga za njihovo rangiranje u hrvatsko-srpskom dijasistemu.^{3a}

Kao što je već utvrđeno, od prvih dviju znanstvenih podjela kajkavskoga narječja — Beličeve, koja se temelji na razvoju konsonantizma, i Ivšićeve, po akcentuaciji — prihvatljivija je druga.⁴ Zbog toga kasniji klasifikatori

¹ S. Ivšić, »Jezik Hrvata kajkavaca« (dalje »JHK«), *Ljetopis JAZU*, 48, 1936, usp. kartu. I ostali su Ivšićevi podaci iz toga rada.

² S. Sekereš, »Govor Virovitice i okolice« (1), *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, (dalje *ZFL*) XVIII/2. (2) *ZFL* XIX/1.

³ Osim građe koju sam sam skupio služio sam se i gradom za Hrvatsko-srpski dijalekto-
loški atlas koja se čuva u Zavodu za jezik u Zagrebu.

^{3a} D. Brozović, »O strukturalnim i genetskim kriterijima u klasifikaciji hrvatskosrpskih dijalekata«, *ZFL* 3/1960. Ne igra nikakvu ulogu to što njegova usputna podjela, prijedlog podjele, kajkavskoga narječja na dijalekte u tom djelu u svjetlu novih podataka nije u potpunosti u skladu s principima koje postavlja. Usp. i M. Lončarić, »O sustavima u dijalektologiji«, *Prilozi VIII. kongresu jugoslavenskih slavista*, Zagreb 1977.

⁴ A. Belić, »Kajkavski dijalekat u S. Stanojević«, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*. S. Ivšić, o. c. D. Brozović, o. c. P. Ivić, »O klasifikaciji srpskohrvatskih dijalekata«, *Književnost i jezik* 1/1963. Z. Junković, »Jezik Antuna Vramca i podrijetlo kajkavskoga dijalekata«, *Rad JAZU*, 363.

kajkavskoga narječja (Brozović, Ivić, Težak, Finka⁵) polaze od Ivšičeve podjele, a i mi ćemo se držati njegova osnovnog kriterija.

Korekcije Ivšičeve podjele s obzirom na akcentuaciju dao je Ivić.⁶ Ivšić nije dobro procijenio jednu izotonu koja je važna i za klasifikaciju južnoslavenskih jezika, a ne samo govora jednoga narječja tih jezika. Riječ je o starijoj akutu koji u govorima uz Sutlu, a koji po osnovnim kriterijima ulaze u jezgru kajkavskih narječja, u primjerima kao *lipa* daje dugi slog. Jasno je da te govore moramo izdvojiti u jedinicu ranga Ivšičevih grupa, dakle oni bi činili jedan kajkavski dijalekt, koji možemo nazvati *gorrnjosutlanskim*. Ti se govori po akcentuaciji i strukturno razlikuju od ostalih zagorskih govora jer su izgubili opreku po kretanju tona.

Podravske govore sa svojevršnom akcentuacijom u cijelom slavenskom svijetu, u kojima je mjesto naglasaka ograničeno na zadnja dva sloga riječi,⁷ odnosno na predzadnju moru, svrstao je Ivšić u svoju IV. grupu jer imaju vanjske sličnosti s prozodijskim pojavama u ostalim govorima te skupine. Međutim, metatakse i metatonije u toj skupini posljedica su nastojanja za očuvanjem starijih opreka novim sredstvima, tj. riječ je o prefonologizacijama. U podravskim govorima s ograničenom distribucijom naglasaka — stanje je rezultat strukturnih procesa — fiksiranja mjesta siline. Tako i u podravskim i u bilogorskim govorima susrećemo primjere kao *mé:so*, *mla:t'imo*, *jag'oda*, ali dok je u Đurđevcu i *sú:ša*, *mla:t'iti*, *lop'ata* — Bilogora ima *sù:ša*, *mlá:titi*, *l'opata*. Od ostalih Ivšičevih križevačko-podravskih govora đurđevački se tip govora razlikuje i u razvoju vokalizma. Refleks izjednačenih *o* i *l* isti je kao i etimološkoga *o* u Đurđevcu i većini podravskih govora toga tipa, a u susjednim križevačko-bilogorskim govorima izjednačen je s *u*. I onda kada je osnovni kriterij klasifikacije prozodija, ne možemo po strani ostaviti takvo poklapanje kada sudbina *o* i *l* ima u kajkavskome veliku važnost, o čemu će još biti riječi, tako da bi mogla biti jednakovrijedan kriterij podjele kao i akcentuacija. Susjedni podravski govori koji pripadaju istoj skupini kojoj i zagorski čuvaju opet posebnu fonološku vrijednost toga refleksa, npr. u Đelekovcu nedaleko Koprivnice *ou* u dugome slogu prema *uo* kao kontinuantu etimološkog *o* (*rouka* : *kuoža*)⁸. Prema tome, i navedeni podravski govori s ograničenjem u distribuciji naglasaka čine jedinicu koja je ravnopravna ostalim križevačko-podravskim i zagorskim

⁵ D. Brozović, o. c. i »Kajkavsko narječje« (s kartom) *Jezik*, Zagreb 1966. P. Ivić, o. c. S. Težak, »Narječja i govori hrvatskog i srpskog jezika« (s kartama), *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1973. B. Finka, »Čakavsko narječje« (s kartom) *Jezik*, Zagreb 1966. M. Moguš/B. Finka, »Karta čakavskoga narječja« *Čakavsko narječje*, Zagreb 1978.

⁶ P. Ivić, o. c.

⁷ Poznati su od rasprave F. Fanceva, »Beiträge zur serbokroatischen Dialektologie«, *Archiv für slavische Philologie* 29/1907. Pisali su o njima: S. Ivšić, o. c. P. Ivić, o. c. i »Die Hierarchie der prosodischen Phänomene im serbokroatischen Sprachraum«, *Phonetica* 3/1957. Z. Junković, o. c. M. Lončarić, »Jagnjedovački govor« (S osvrtnom na pitanje kajkavskoga podravskog dijalekta), *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, isti, »Prilog razvoju slavenske akcentuacije«, referat na *VIII. međunarodnom slavističkom kongresu*, u tisku.

⁸ Približna transkripcija prema mojim podacima.

govorima. I oni će biti jedan od kajkavskih dijalekata za koji sam ranije predložio naziv *podravski dijalekt*.⁹

Navedeno ograničenje u mjestu naglaska zahvatilo je i neke govore koji genetski ne idu u podravski dijalekt, već je to u njima kasnija pojava. Osim toga što oni imaju jednačenje $\rho = \text{ʃ} = u$, kasnije primanje takve akcentuacije dokazuje i to što su oni prihvatili i neke gramatičke morfeme iz govora virovsko-đurđevačkog tipa, npr. -o u 3. l. mn. prezenta (oni *budo*) i -no- u II. glagolskoj vrsti (*viknoti*).¹⁰ Pitanje je da li ih smatrati poddijalektom podravskoga dijalekta ili ih razmatrati zajedno s bilogorskim govorima.

Ivšić nije znao za govore u Međimurju u kojima je nestalo i opreke po kvantiteti. Međutim, i ostali se međimurski govori strukturno razlikuju od zagorskih jer nemaju opreke po tonu. Od njih se razlikuju i po tome što je u Međimurju došlo do jednačenja $\rho = \text{ʃ} = o$, što ih opet, na drugoj strani, povezuje s podravskim govorima. I neki najsjeverniji zagorski govori (Vinica) slažu se u tome s međimurskim i podravskim govorima, ali nam nije poznata njihova akcentuacija, osim što je to područje Ivšić označio jednako kao cijelo područje zagorskih govora uz Dravu, tj. da pripada njegovu tipu I₅.

Međimurski govori koji su izgubili opreku po kvantiteti razvili su i neke druge fonološke značajke koje ne susrećemo drugdje u kajkavskome — vokalski sustav od četiri stupnja otvora. Zbog toga je prijedlog da se i međimurski govori izdvoje u poseban dijalekt opravdan,¹¹ a možda im treba priključiti i zagorske govore oko Vinice.

Do sada je govoreno o tri fenomena koja su već bila poznata. Preostao je jedan koji nije toliko poznat, iako je bio već uočen. Zabilježio ga je već Ivšić u Jeziku Hrvata kajkavaca, ali su ga drugi proučavatelji kajkavskoga narječja ispustili iz vida, vjerojatno zato jer ga Ivšić spominje u bilješci, na 81. strani. Bilješka glasi:

»U ovom pregledu nije obuhvaćen na pr. govor u D. Mostima (na jugozapadu od Podravskoga Novigrada), koji je nalik na tip IV₄ bez metatonije akcenta ^.«

Odmah nam se postavlja pitanje zbog čega Ivšić nije obuhvatio akcentuaciju toga mjesta u svojem pregledu. Čini se da je odgovor prilično jednostavan. Kako je Ivšić podijelio kajkavsko narječje po sudbini metatonijskoga cirkumfleksa, govor Donjih Mosti po tome bi ulazio u njegovu prvu, konzervativnu skupinu, koja čuva nepromijenjen cirkumfleks, a koju čine zagorski, ludbreški i plješivičkoprigorski govori. Međutim po svemu ostalome jednak je govorima IV. grupe na Bilo-gori: metatonija nogova akuta (*sūša* → *sūša*) metataksa tipa *lop'ata* → *l'opata*. Znači, nešto novo, što se ne uklapa u njegovu podjelu. A naravno zbog jednoga lokalnoga govora, i to govora jednoga zaselka, nema smisla dirati u podjelu koja se zasniva na jednom elementu, što je idealan kriterij klasifikacije, a u svim drugim, njemu poznatim slučajevima odlično funkcionira. Međutim, kao i kod međimurskih govora, on nije dovoljno poznavao stanje u podravskim govorima. On i sam kaže: »Kako

⁹ M. Lončarić, *o. c.*

¹⁰ F. Fancev, *o. c.* i moji podaci.

¹¹ P. Ivić, »O klasifikaciji. . .« ponovljeno u nekoliko drugih radova, na žalost bez primjera.

su pojedini tipovi podijeljeni na kajkavskom području, prikazuje priložena karta, koja je zasad samo skica za kartu, što ću je izraditi, kad za pojedine tipove utvrdim određenije granice koje su na ovoj skici... .. u glavnom samo markirane prema sreskim sjedištima. Ta skica treba da posluži samo za orijentaciju.«¹² Izgleda da to u mnogome vrijedi baš za istok kajkavskoga područja uz Dravu i na Bilo-gori. Najistočnija mjesta koja Ivšić spominje jesu Virje i upravo D. Mosti. A dalje na istok nalazimo u nizu lokalnih govora isto stanje kao u D. Mostima. Međutim, on je pretpostavljao da je na istoku ono što je redovno bilo na području dokle je on stigao, pa ga je tako označio na karti, tj. kao da pripada u IV. grupu.

Potrebno je sada riješiti kamo s govorima koji čuvaju nepromijenjen kajkavski cirkumfleks (*posêkel*, *mêso*), što je karakteristika Ivšićeve I. grupe, a u kojima dolazi do metatonije akuta (*sûša* → *sûša*) i metatakse akcenta prema početku riječi (*lop'ata* → *l'opata*). Budući da i Ivšić uzima također sudbinu akuta kao pomoćni kriterij za definiranje svojih grupa, potrebno je to učiniti i kod ovih govora. On ovako definira IV. grupu: »mlada kajkavska s metatonijom akcenata \sim i s metataksom (progresivnom i regresivnom) akcenta \sim «¹³ itd. Dakle, po Ivšićevim kriterijima, govor u D. Mostima i drugi takvi govori činili bi novu grupu, *petu*, koju karakterizira čuvanje kajkavskog cirkumfleksa, metatonija akuta (\sim) i regresivna metataksa kratkoga naglaska. I to bi bio jedan od kajkavskih dijalekata, koji, kao što je obično kod perifernih dijalekt-nih jedinica, dijasistema, zauzima manje područje. Nekompaktnost toga područja, a vjerojatno i njegova ograničenost, rezultat su migracija, jer je tu za vrijeme turskih ratova, sve do kraja 17. st.¹⁴ bila ničija zemlja. Možemo ga nazvati *bilogorskopodravski* dijalekt.

Reviziju Ivšićeve podjele pokušao je dati Z. Junković.¹⁵ Sve ostale primjedbe, kao i one iznesene u ovom referatu, polaze od nje i iznose ili nove činjenice ili dosljedniju primjenu Ivšićevih kriterija. Junković, uzimajući naglasni sustav pojedinih skupina u cjelini, dolazi do zaključka da se kajkavski govori, točnije kajkavski govori koji imaju specifične kajkavske osobine, cijepaju u dva dijela, dok ih je Ivšić podijelio u tri skupine (njegove I, III. i IV). Junković se nije osvrtao na sutlanskozagorske govore s dugim slogom na mjestu staroga akuta i na međimurske govore koji su izgubili opreku po kvantiteti, odnosno ostavlja ih bez spominjanja u I. skupini. Njegovom podjelom izdvaja se samo IV. Ivšićeva skupina od ostalog dijela kajkavskoga narječja. Podravske govore s fiksiranim mjestom naglaska koje je Ivšić stavio u tu grupu Junković također posebno ne spominje. Novo je što on turopoljsko-posavske govore stavlja zajedno sa zagorskima. U svojoj analizi Junković pokazuje da se svi procesi u razvoju akcentuacije u zagorskim govorima svode na isti princip, na slabljenje mora u određenim položajima tako da ne mogu nositi silinu. Razvoj u IV. skupini ne može se objasniti na taj način.

¹² S. Ivšić, o. c. ista strana.

¹³ S. Ivšić, o. c., 80.

¹⁴ R. Horvat, *Hrvatska Podravina*, Zagreb 1933. i *Poviest Đurđevca*, Zagreb 1940.

¹⁵ Z. Junković, »Parenté et Affinité en Dialectologie«, *Extrait des Annales de la Faculté des Lettres et Sciences Humaines de Nice*. Numéro 28-1977.

izdvajaju u poseban dijalekt. Ostali govori glavne skupine mogu se podijeliti po refleksu fonema koji je rezultat jednačenja $\rho = \text{ʃ}$. Tri su skupine govora: u jednima taj se refleks izjednačio s etimološkim *o*, u drugima s etimološkim *u*, a u trećim sačuvao je posebnu vrijednost. Međutim, dvije od tih skupina nužno je pocijepati. Refleks *u* dolazi na krajnjem istoku i krajnjem zapadu, u različitim govorima s obzirom na druge osobine. Govore s čuvanjem fonološke vrijednosti također je potrebno tako razdijeliti. Na sjeveru je navedeni refleks otvoreniji, ili treba takav pretpostaviti gdje je razvoj zamutio sliku (Bednja),²⁵ od etimološkoga *o*, a na jugu je zatvoreniji od njega. Prema tome, u glavnoj skupini dijalekata kajkavskoga narječja uz plješivičkoprigorske govore imamo još pet jedinica istoga ranga, dakle šest dijalekata.

Te dijalekte sijeku one izoglose, točnije izotone, po kojima se kajkavski dijeli kada se polazi od akcenatskih odnosa, kao što i jedinice, dijalekte dobivene akcenatskim kriterijem sijeku izofone refleksa jednačenja $\rho = \text{ʃ}$.

U drugoj skupini dijalekata imamo tri jedinice: (1) goranske govore s vivodinskim, (2) zagorske i (3) donjosutlanske. Dosljedno dijalektološki gledajući, neke od tih jedinica čine za sebe skupinu dijalekata, ali ih iz praktičnih razloga možemo zvati dijalektima, kao što je već uobičajeno za goranske i donjosutlanske govore.

S obzirom na Hrastinu podjelu kajkavskoga narječja po refleksu jata, pridružujemo se mišljenju Brozovića i Ivića.²⁶

Brozović je pri prvom prijedlogu podjele kajkavskoga na dijalekte, u skladu sa svojim rangiranjem i nomenklaturom hrvatskih i srpskih govora,²⁷ čega se i mi držimo, pošao od Ivšičeve podjele, ali je Ivšičeve zagorsko-međimurske govore podijelio u dva dijela, tj. plješivičkoprigorske govore uzeo je kao poseban, prigorski, dijalekt i odredio mjesto gorskokotarskih govora prema ostalim kajkavskim govorima. Kako i sam kaže, uvažio je u odnosu na plješivičkoprigorske govore Beličev kriterij, tj. refleks praslavenskih *d'* i *t'*. Naravno, nije moguće biti pri podjeli toliko nedosljedan, tj. ako uzimamo kriterij koji ima odraza i u drugim dijelovima cjeline, nužno ga je onda primijeniti i na te dijelove. Dakle, po navedenom kriteriju trebalo bi podijeliti i zagorske i posavske govore u dva dijela. Iznijeli smo, međutim, da u kajkavskom postoje izoglose koje imaju veću važnost od navedenog kriterija. Vidjeli smo opet da se plješivičkoprigorski govori i po onim značajnijim crtama, vokalizmu, izdvajaju od zagorskih govora, što vjerojatno nije slučajno.²⁸ Zasluga je Brozovićeve što je pokazao potrebu da se kajkavsko narječje dijeli

²⁵ J. Jedvaj, »Bednjanski govor«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 1.

²⁶ M. Hraste, karta uz »Bibliografija radova iz dijalektologije, antroponimije, toponimije, i hidronimije na području hrvatskoga ili srpskoga jezika«, *Hrvatski dijalektol. zb.* 1. D. Brozović, »O genetskim...«, P. Ivić, »O klasifikaciji...«.

²⁷ »O genetskim...«

²⁸ Kajkavski nisu svi plješivičkoprigorski govori koje je takvima označio S. Ivšić na svojoj karti u *JHK*, a za njim i Brozović na Karti kajkavskog narječja u časopisu *jezik*. Točnije je to područje označio Težak na karti u »Pregled gramatike...« Ostali plješivičkoprigorski govori prijelazni su čakavsko-kajkavski govori.

Na žalost, autor u analizi ne uzima ni jedan akcentuacijski sustav iz III. skupine. Međutim, promjene u primjerima kao *p'osekel* ← *posèkel*, *g'ovedina* ← *govèdina* itd. uz primjere kao *pos'ekli*, *mèso*, *leŕi*, *petèmi*, *otide* ne mogu se svesti na isti princip na koji se svode promjene u zagorskim govorima.¹⁶

Još jedan element mogao bi se s isto toliko opravdanosti uzeti kao kriterij za podjelu kajkavskoga narječja. To je, kao što je već ukazano,¹⁷ sudbina fonema koji su dali praslavenski *o* i *l*, koji su se u kajkavskome izjednačili. Jednačenje tih dvaju starih fonema suprotstavlja jezgru i većinu kajkavskih govora jednoznačno štokavskom i čakavskom narječju te slovenskom jeziku. Kajkavskim se smatraju i neki drugi govori koji nemaju toga jednačenja, bilo da imaju važne kajkavske značajke bilo da njima govore Hrvati, a od hrvatskih govora najbližiji su kajkavskim govorima. Takvi su gorskokotarski govori, koji su većinom u svojoj osnovi slovenski,¹⁸ vivodinski govor,¹⁹ neki zagorski govori uz Sutlu (Rozga, Kumrovec²⁰), govor Sv. Martina na Muri,²¹ i možda još koji međimurski govor, te donjosutlanski i breganski govori, govori Horvata, Zdenčine i Sredičkog²², koji su čakavskoga porijekla. Čakavizirane u osnovi slovenske govore u gornjem toku Mirne²³ ne smatramo kajkavskima. Kako vidimo, kajkavsko se narječje s obzirom na navedeni kriterij raspada u dva dijela, u dvije skupine dijalekata.

U glavnoj skupini većinu govora karakterizira i jednačenje $\acute{e} = \grave{e} = \flat$, osim plješivičkoprigorskih²⁴ (obično: prigorskih), te se ti govori time odmah

¹⁶ S. Ivšić, o. c., A. Šojat, »Položaj turopoljskih govora u hrvatskoj kajkavštini«, *Zbornik za fil. i ling.* X. Na Znanstvenom skupu gdje je održan i ovaj referat iznio je Junković (v. njegov referat) mišljenje da je kod turopoljsko-posavskog pomicanja u pitanju morfološki pomak. Međutim, to neće biti tako. Ako pomak obuhvaća određen tip naglaska odnosno silinu određenoga sloga, onda je to prozodijski, fonološki proces. Eventualna pojava sporadičnih primjera bez pomaka ništa ne dokazuje, jer to može biti rezultat raznovrsnih uzroka: fonetski ostvaraj drugih vrijednosti, što je naročito moguće kada nema opreke " ≠ ∘ i ~ ≠ ∘, što može biti lokalno i individualno jače izraženo, utjecaj drugih govora, književnog jezika, a u određenom prijelaznom pojasu prema govorima s drugačijom akcentuacijom pomak je mogao zahvatiti samo neke kategorije. Ni to nije dokaz za morfološku uvjetovanost jer takvu pojavu stupnjevitog prijelaza u različitim kategorijama riječi i oblika poznaju i bilogorski govori, gdje, i prema Junkoviću, nema sumnje u prozodijski karakter metatonije *mèso* → *měso*.

¹⁷ P. Ivić, »O klasifikaciji. . .«, »Fonološki aspekt genetičkog odnosa između štokavske, čakavske i kajkavske dijalekatske grupe«, *Orbis scriptus*, München 1966; Isti, »Procesi rasurečenja vokalskog sistema u kajkavskim govorima«, *Zbornik za fil. i ling.* XI.

¹⁸ D. Brozović, »O genetskim. . .«, P. Ivić, »O klasifikaciji. . .«, B. Finka, »Gorskokotarska kajkavština u našem dijalekatskom mozaiku« *Kajkavski zbornik*, Zlatar 1974.

¹⁹ S. Težak, »O rezultatu dijalektoloških istraživanja u okolici Karlovca«, *Ljetopis JAZU* (s kartom) 1957. i »Kajkavsko-čakavsko razmeđe«, *Kajkavski zbornik*, Zlatar 1974.

²⁰ S. Ivšić, o. c., P. Ivić, »Procesi. . .«.

²¹ V. Oblak, »Nešto o međumurskom narječju«, *Zbornik za narodni život i običaje* 1. Z. Bartolić, »Hrvatski kajkavski govori Međimurja«, *Popevka zemlji*, Čakovec 1971. P. Ivić, »Procesi. . .«.

²² »O govoru kajkavskih ikavaca u Zdenčini i Horvatima«, *Ljetopis JAZU*, 76/1972. Podatke za Sredičko zahvaljujem kolegici mri V. Zečević.

²³ D. Brozović, »O genetskim. . .«.

²⁴ V. Rožić, »Kajkavački dijalekat u Prigorju«, *Rad JAZU* 115, 116 (1893), 118 (1894). P. Ivić, »Procesi. . .«; podatke sam dobio i od kolegice V. Zečević, na čemu joj zahvaljujem, a slažu se i moji podaci.

dalje, na manja područja s rangom dijalekta, i da je za to nužno uzeti dva različita kriterija. Pokazano je nadalje da to mogu biti akcentuacija i vokalizam. To bi bio ujedno paralelizam sa štokavskim narječjem.

Kao što je spomenuto, plješivičkoprigrorski govori odvajaju se od ostalih govora glavne skupine kajkavskih dijalekata po tome što nemaju jednadžbu $\dot{e} = \varepsilon = \epsilon$, a po akcentuaciji idu u I. Ivšićevu grupu. To bi bio jedan dijalekt, *plješivičkoprigrorski*.

Ostatak zagorskih govora, bez gornjosutlanskih i međimurskih, koji čine dva dijalekta već po samoj akcentuaciji, cijepa se u dva dijela — na govore s $\rho = \dot{l} = u$ (Samobor, donji tok Krapine, okolica Zagreba) i veći dio govora u kojima refleks izjednačenih $\rho = \dot{l}$ ima posebnu fonološku vrijednost.

Ivšićevi križevačko-podravski govori bez podravske govora (koji se po akcentuaciji izdvajaju iz prvih u dva posebna dijalekta, koje možemo nazvati *virovskopodravskim* i *bilogorsko-podravskim*) također se po tome da li je refleks od $\rho = \dot{l}$ zadržao posebnu vrijednost ili se izjednačio s *u* cijepaju u dva dijela, dva dijalekta: *gornjolonjski*, s posebnom fonološkom vrijednošću toga refleksa, i *križevačko-bilogorski*, u kojem se refleks izjednačio s *u*.²⁹

Ivšićeva turopoljsko-posavska skupina cijepa se po istome kriteriju na dva ili tri dijela, dijalekta. Naime, na istoku te grupe uz donji tok Lonje imamo kao refleks navedenoga elementa *u*, isto tako na zapadu i uz Kupu, čini se i na jugu, a između istočnih i zapadnih govora, u Turopolju, pojas je gdje se čuva njegova posebna fonološka vrijednost, i to fonetski kao ρ , zatvoreno *o*. Po tome da li navedeni govori na zapadu odstupaju u nekim značajnim crtama od govora na istoku, donjolonjskih, bit će potrebno odrediti da li oni čine posebne dijalekte, *pokupski* i *donjolonjski*, ili će to biti samo poddijalekti jednoga dijalekta, *donjolonjsko-pokupskog*.

Na taj bi način glavna skupina kajkavskih dijalekata imala 11 (12) dijalekata, koji su formirani na temelju najbitnijih izoglosa, crta, po kojima se kajkavsko narječje suprotstavlja ostalim narječjima hrvatskoga ili srpskoga jezika, a to bi ujedno odgovaralo i stvarnom pejsažu kajkavskog dijalektnog kontinuuma i našim intuitivnim predodžbama o kajkavštini, što naravno nije bitno, ali je dobro da se ti elementi poklapaju. Isto tako dobili bismo dijalekte, što također nije odlučujuće, ali je poželjno, koji se po veličini područja koje obuhvaćaju u pravilu mnogo ne razlikuju.

Kod sve tri podjele druga podskupina kajkavskih dijalekata bila bi jednaka, tj. uključuje ove jedinice:

1. goranski/gorskokotarski dijalekt,
2. donjosutlanski/donjosutlansko-breganski dijalekt, i
3. kumrovečko-martinski govori, odnosno kumrovečko-martinski dijalekt.

Ako skupina govora pod 3 ne zahvaća veće područje, a što bi moglo biti, ne čini se praktičnim govoriti o dijalektu, iako se i ti govori kao i govori pod 1 i 2 razlikuju od glavne dijalektno skupine na višoj dijasistemnoj razini.

S obzirom na kriterije, glavna bi skupina imala dijalekte —

²⁹ Moji podaci. S. Ivišić, *JHK*.

a) po akcentuaciji:

1. gornjosutlanski (stari se akut ne pokraćuje u svim pozicijama)
2. zagorsko-plješivički (čuvaju se polazni \sim i \cap)
3. međimurski (nema opreke po tonu, dijelom ni po kvantiteti)
4. lonjsko-bilogorski (metatonija ili povlačenje \sim i \cap)
5. virovskopodravski (ograničenja u mjestu naglasaka)
6. bilogorsko-podravski ($\cap = \cap$, $\sim \rightarrow \cap$)
7. posavski (regresivna metataksa metatonijskog cirkumfleksa)

b) po vokalizmu:

1. plješivičkoprigorski ($\acute{e} \neq / \text{ɛ} = \text{ɛ} /$)
2. zapadnozagorski ($\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{u}$)
3. zagorsko-ludbreški ($/ \text{ɔ} = \text{ɨ} / \rightarrow \times \neq \text{o} \neq \text{u}$)
4. međimursko-podravski ($\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{o}$)
5. bilogorsko-lonjski ($\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{u}$)
6. turopoljski ($/ \text{ɔ} = \text{ɨ} / \rightarrow \text{ɔ} \neq \text{o} \neq \text{u}$)

c) po akcentuaciji i vokalizmu*

1. plješivičkoprigorski (I, $\acute{e} \neq / \text{ɛ} = \text{ɛ} / \rightarrow \text{x}$)
2. samoborsko-medvednički (I, $\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{u}$)
3. gornjosutlanski (stari akut nije pokraćen u svim pozicijama)
4. bednjanskozagorski (I, $/ \text{ɔ} = \text{ɨ} / \rightarrow \text{x} \neq \text{o} \neq \text{u}$)
5. međimurski (nema opreke po tonu, $\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{o}$)
6. virovskopodravski (ograničenja u mjestu naglasaka, $\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{o} \parallel \text{u}$)
7. bilogorsko-podravski ($\cap + \sim = \cap$)
8. križevačko-bilogorski (IV, $\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{u}$)
9. gornjolonjski (IV, $/ \text{ɔ} = \text{ɨ} / \rightarrow \text{x} \neq \text{o} \neq \text{u}$)
10. donjolonjski (III, $\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{u}$)
11. turopoljski (III, $/ \text{ɔ} = \text{ɨ} / \rightarrow \text{ɔ} \neq \text{o} \neq \text{u}$)
12. pokupski (III, $\text{ɔ} = \text{ɨ} = \text{u}$)

U nekim primjerima možemo ići i dalje, tj. znamo da će neke od dijalekata formiranih po prozodiji i vokalizmu biti potrebno podijeliti na poddijalekte. Tako je s plješivičkoprigorskim govorima, naime dio tih govora ima $\text{ɔ} = \text{l} = \text{u}$ (Prodindol), a drugdje imamo ($\text{ɔ} = \text{ɨ}$) = $\text{x} \neq \text{o} \neq \text{u}$ (Domagović),³⁰ dakle čak razliku po kriteriju po kojem su drugdje određivani dijalekti.

Od bednjanskozagorskih govora poznata su nam bolje samo dva. Zasad znamo da se izdvajaju tri skupine govora. Prvo je tip kakav dolazi u Bednji, s osobitim vokalizmom. Drugo su govori koji imaju refleks starih $\text{ɨ} = \text{ɔ}$ otvoreniji od etimološkoga o i treći kojima je taj refleks zatvoreniji. Dalje, zagorske govore dijeli izofona $\text{d}-j$ prema praslavenskom d' na dva dijela. Vjerojatno će biti potrebno taj dijalekt podijeliti na dva ili više poddijalekata.

U križevačko-bilogorskom dijalektu govori se razlikuju po jednoj značajnoj izotoni: po povlačenju siline s dugog sloga sa \cap i starijim \sim prema svršetku

* Rimski brojevi u zagradi označuju odgovarajuću Ivšičevu skupinu, dakle podjelu po akcentuaciji.

³⁰ V. bilješku 24.

riječi. Primjeri su toga povlačenja, *govēdina* → *govēd'ina*, *mlātimo* → *mlāt'imo*. To su Ivšičevi tipovi IV_{5,6}, gdje on za navedeno povlačenje, na temelju metatonije *mēso* → *mēso* i *mlātim* → *mlātim*, pretpostavlja međustupanj s izvršenom metatonijom, dakle: *govēdina* → *govēdina* → *govēd'ina*, i *mlātimo* → *mlātimo* — *mlāt'imo*. Međutim, takav međustupanj ne objašnjava pomicanje siline, pa nije ni vjerojatan. Samo pomicanje siline još nije jasno. Govori s tim pomicanjem dolaze na sjeverozapadu dijalekta, oko Vrbovca, pa ih možemo nazvati *vrbovečkim* poddijalektom. Na sjeveroistoku ovoga dijalekta u nekoliko mjesnih govora (npr. Špišić-Bukovica) imamo pomicanje druge vrste, koje podsjeća više na stanje u virovskopodravskom dijalektu, ali nije potpuno kao u njemu: ne zahvaća sve gramatičke kategorije i sve riječi.³¹ Te bi govore zajedno s govorima ovoga dijalekta koje je zahvatilo virovsko fiksiranje siline trebalo smatrati drugim poddijalektom križevačko-bilogorskog dijalekta, dok bi treći činila većina govora koji se nalaze između navedena dva područja.

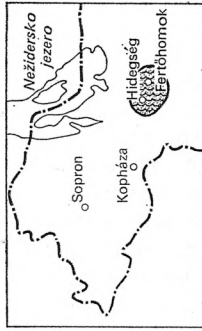
Gornjolonjski dijalekt dijelit će se, također po izotoni koja izdvaja vrbovački poddijalekt, u dva poddijalekta: *zelinski*, s pomicanjem siline s dugih slogova koji su dalje od penultime, i *lupovglavsko-kalnički*, bez toga pomicanja.

Ako pokupski govori čine jedan dijalekt s donjolonjskim, *donjolonjsko-pokupski*, onda on ima dva poddijalekta: *donjolonjski* i *pokupski*. Prema podacima prikupljenim za tiskanja referata, akaentuaciju kao govori koji su nazvani bilogorsko-podravskim dijalektom (˘+˘=˘) ima i većina govora u sjevernoj Moslavini, oko Čazme, pa bi i u nazivu dijalekta trebalo to naznačiti, dakle *moslavačko/čazmansko-bilogorski* dijalekt. O tome ću pisati u posebnom radu.

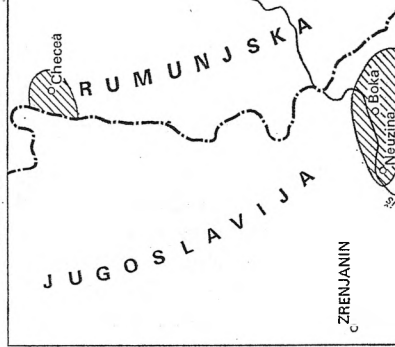
³¹ Moji podaci.

KARTA KAJKAVSKOGA NARJEČJA

KAJKAVSKI GOVORI U ZAPADNOJ MADŽARSKOJ

KAJKAVSKI GOVORI U BANATU I RUMUNJSKOJ

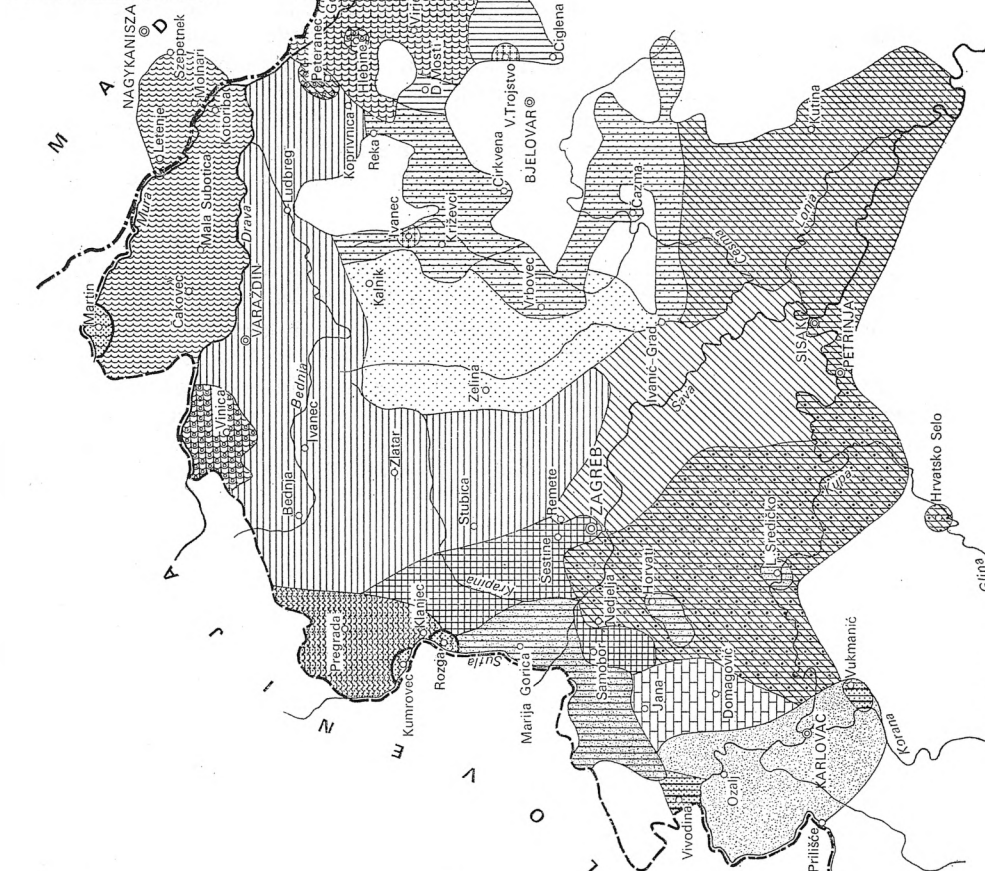

Dijalekti

- plješivčikoprigranski (~ ~ ~ ~ ~ , š ≠ b = b)
- samborsko-medvednicki (~ ~ ~ ~ ~ , q = j = u)
- gornjosutlanski (~ ~ ~ ~ ~ , lipa)
- bednjanskozagorski (~ ~ ~ ~ ~ , q = j = x ≠ 0 ≠ u)
- međimurski (-ton, q = j = o)
- viršovkopodravski (~ ~ ~ ~ ~)
- bitogorsko-podravski (~ ~ ~ ~ ~)
- čazmansko-bitogorski (~ ~ ~ ~ ~ , q = j = u)
- gornjolonjski (~ ~ ~ ~ ~ , q = j = u)
- donjolonjski (~ ~ ~ ~ ~ , q = j = u)
- turpoljski (~ ~ ~ ~ ~ , q = j = u , ?)
- pokupski (~ ~ ~ ~ ~ , q = j = u , ?)
- donjosutlanski (čakavska osnovu)
- goranski

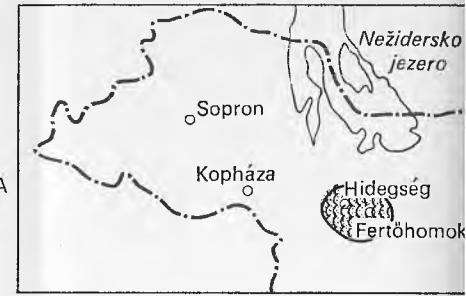
Govori i osobine

- osobine kao u slovenskim govorima
- čakavske osobine i čakavsko-kajkavski govori
- štokavske osobine i štokavsko-kajkavski govori
- miješani i prijelazni govori

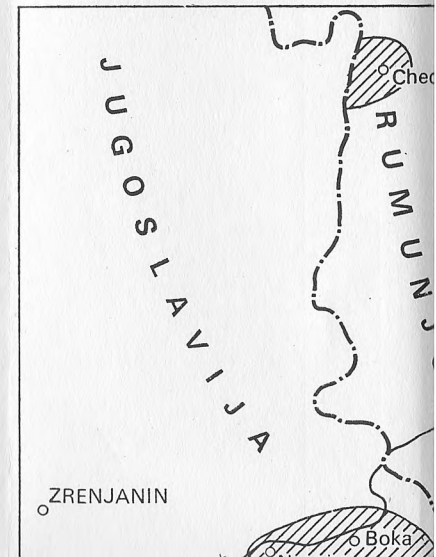

KARTA KAJKAVSKOGA NARJEČJA

KAJKAVSKI GOVORI U ZAPADNOJ MADŽARSKOJ

KAJKAVSKI GOVORI U BAN I RUMUNJSKOJ

Dijalekti

- plješivičkoprigorski (r~r~r~r, š≠b=b)
- samoborsko-medvednički (r~r~r~r, q=|_u)
- gornjosutlanski (r~r~r~r, fipa)
- bednjanskozagorski (r~r~r~r, q=|_→x≠o≠u)
- međimurski (-ton, q=|_o)
- virovskopodravski (-mjesto, q=|_o i u)
- bilogorsko-podravski (r~r~r~r)
- čazmansko-bilogorski (r~r~r~r, q=|_u)
- gornjolonjski (r~r~r~r, q=|_→x≠o≠u)
- donjolonjski (r~r~r~r, q=|_u)
- turopoljski (r~r~r~r, q=|_→x≠o≠u)
- pokupski (r~r~r~r, q=|_u,?)
- donjosutlanski (čakavska osnova)
- goranski

Govori i osobine

- osobine kao u slovenskim govorima
- čakavske osobine i čakavsko-kajkavski govori
- štokavske osobine i štokavsko-kajkavski govori
- miješani i prijelazni govori

